

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

FIODORAS DOSTOJEVSKIS IR NAUJASIS TESTAMENTAS

2011-11-01

ŽURNALAS: NAUJASIS ŽIDINYS - AIDAI

TEMA: LITERATŪRA ir RELIGIJA

AUTORIUS: Margarita Varlašina

DATA: 2011-11

Naujasis Židiny-Aidai, Nr. 7

FIODORAS DOSTOJEVSKIS IR NAUJASIS TESTAMENTAS

Margarita Varlašina

Iš rusų literatūros palikimo pasaulyje labiausiai tyrinėjama yra Fiodoro Dostojevskio (1821–1881) kūryba. Kiekviena skaitytojų karta jo kūriniuose atranda vien tik jai išvelgiamą aktualumą. Vienas pirmųjų Dostojevskio kūrybos interpretatorių Vasilijus Rozanovas XIX a. pabaigoje pastebėjo, kad „laikotarpiu, kada gyvenimas teka ypač lengvai arba kada jo sunkumas yra nesuvokiamas, šis rašytojas gali būti net visai pamirštas ir nebeskaitomas. Bet kaskart, kada istorinio gyvenimo keliai taps nebejaukūs, kada jais einančias tautas kas nors sukrės ar suglumins, vardas ir vaizdas rašytojo, tiek daug galvojusio apie šiuos kelius, atbus su nė kiek neprarasta jėga“¹.

Dostojevskis išties kėlė klausimus, kurie svarbūs žmonijai. Tačiau tai pirmiausia ne istoriniai, o metafiziniai klausimai. Laiko matmuo, metų nuotolis leidžia aiškiai matyti individualios sąmonės paklydimus, suvokti, kad Dostojevskio svarstymai apie Europą ir Rusiją, jų tarpusavio santykius yra tik „akivaizdi proto aberacija“². Tuo tarpu Dostojevskio romanai – tai ypatingas kalbėjimas; savo paskutiniuose kūriniuose rašytojas kėlė per amžius svarbius „prakeiktuosius“ būties klausimus – tikėjimo vs. netikėjimo, individo atsakomybės ir jo žmogiškosios vertės Dievo nesaties prielaidos atveju klausimus. Pasak Czesława Miłoszo, pagrindinės Dostojevskio kūrybos problemos, „su jomis susipažinus Vakaruose, buvo pavadintos šiuolaikinio žmogaus problemomis, nepaisant, kur jis gyvena ir kokia kalba jis kalba“.

Dostojevskio romanų atskaitos taškas yra Naujasis Testamentas. Studijavęs ir savaip skaitęs Šv. Raštą, rašytojas kasdienę savo epochos patirtį tikrino Amžinojo Žodžio tiesa – didieji jo romanai yra Šv. Rašto parabolijų interpretacija XIX a. rusų visuomenei suprantama forma. Prisiminkime, kad Dostojevskis gyveno stiprėjančio netikėjimo į Dievą epochoje, – dauguma to meto žmonių nesuvokė galimų to pasekmių, tuo tarpu

rašytojas savo epochą matė kaip artėjančios katastrofos, tragiško chaoso apraišką, kaip likimą, nuo kurio neįmanoma pasislėpti, tačiau kuri reikia pergalėti. XIX a. sekuliarizuotoje rusų visuomenėje literatūra siekė perimti religijos funkcijas, prie to prisidėjo XVIII a. Apšvietos pagimdyta kultūros ir meno kaip šviesos ir prasmės šaltinio idėja. Destruktyvaus poveikio rusų visuomenei, kurios išsilavinusioji dalis skaitė vokiškai, prancūziškai ar angliškai, turėjo anuomet Vakarų Europoje gana populiarios knygos, kritiškai analizuojančios Jėzaus Kristaus gyvenimą ir veiklą.

Rašytojas ir pats buvo veikiamas epochos dvasios. Tik išėjęs iš katorgos (1854), jis laiške rašė: „Aš amžiaus vaikas, netikėjimo ir abejonių vaikas iki šiol ir netgi (aš tai žinau) iki karsto lentos. Kokių baisių kančių reikalavo ir dabar reikalauja šis tikėjimo geismas, kuris juo labiau auga mano širdyje, kuo daugiau manyje kyla prieštarų argumentų“³. Prieštaringas tikėjimo poreikis buvo išdava dviejų vienas kitą neigiančių veiksmų – vaikystėje patirtos Dievo jausenos ir vėliau įsisąmoninto intelektualiojo skepticizmo, įskiepyto Apšvietos ir prorevoliucinės Petraševskio draugijos idėjų⁴. Visuomenėje dominuojanti materialistinė pasaulėjauta ilgainiui susikirto su vaikystėje motinos jam įskiepyta krikščioniškąja tiesos ir gėrio samprata, tad vėlyvoje savo kūryboje rašytojas sąmoningai stengėsi priešintis tiek savo paties, tiek kitų išsilavinusių amžininkų tikėjimo praradimo jausmui. Dostojevskiiui taip pat rūpėjo religijos ir tautiškumo sąsaja, jis rašė, kad „kiekvienos tautos, kiekvienos nacijos pradžioje dorovinė idėja visuomet buvo ankstesnė, nes jina ją ir kūrė. Ši dorovinė idėja visada sklido iš mistinių idėjų, iš įsitikinimo, kad žmogus amžinas, kad jis ne paprastas žemiškas gyvulys, o susietas su kitais pasauliais ir su amžinybe“ (ICC, 26, 165).

Dostojevskis, regis, puoselėjo iliuzijas perkeisti gyvenimą menu (tai neatrodė neįmanoma ir kitiems jo epochos rašytojams). Jis sekė Johannu Christophu Friedrichu von Schilleriu, kuris buvo įsitikinęs, kad „išugdytas grožio jausmas švelninąs papročius“, kad suteikus „pasauliui [...] *kryptį* gėrio pusėn [...], ramus laiko ritmas atneš pageidaujamą raidą“⁵. Dostojevskis tvirtino „visuomet tikėjęs humaniško, estetiškai išreikšto išpūdžio galia“, rašė, kad *žodis* esąs „didis reikalas“ (ICC, 19, 109). Jis taip pat teigė, kad žmogui reikalingas ne progresas, o „dorovinis [...] visiems [bendram labui] tarnaujantis idealas“ (ICC, 24, 159).

Be abejonės, Dostojevskis buvo vienas pirmųjų, iškėlęs tikėjimo klausimo svarbą asmenybei, visuomenei ir istorijai, ir „šis reikšmingumas netiesiogiai liudijo, kad daugumai tikėjimas [buvo] [...] išskirtinis faktas, peržengiantis asmenybės problemos rėmus“⁶. Rašytojo užrašų knygelėse užfiksuoti jo apmąstymai ir jį kankinusios abejonės, suformuluotos išvados. Mat amžininkai šaipėsi iš jo „*neišsimokslinusio* ir retrogradinio tikėjimo Dievu“ (ICC, 27, 48), o jį patį kankino klausimas, ar galima civilizuo tam žmogui tikėti, „ar galima rimtai ir iš tikrųjų tikėti?“ (ICC, 11, 179). Rašytojas buvo įsitikinęs, kad žmogus nesuteikia pirmumo šiam klausimui tik dėl savo lengvabūdiškumo. Tad svarbiausiu gyvenimo klausimu Dostojevskis manė esant tikėjimo pagrindimo galimybę, pasirinkimą tikėti „netikėjimo amžiaus“ sąlygomis, sakėsi, kad jo tikėjimas „yra perėjęs abejonių žaizdrą“ (ICC, 27, 86). Kaip ir jo herojai, rašytojas „ieškojo gilaus, įsisąmoninto tikėjimo, įveikdamas savyje pagundą tikėjimą priimti paprastai, liaudiško supratimo dvasia“⁷. Galima sakyti, kad savo ieškojimuose jis nepaklydo, jam pavyko išspręsti visą gyvenimą jį kankinusią „Dievo esaties“ (ICC, 29–1, 117) dilemą ir atrasti sutaikančią su būtimi nepažinią didžiąją Tiesą: tokį išpūdį

palieka jo kūrybos šedevras – paskutinis romanas *Broliai Karamazovai*.

Dostojevskio kūrybos tyrinėtojai Rusijoje dažnai svarsto jo stačiatikybės išpažinimo kanoniškumo klausimą. Jie nurodo, kad Dostojevskio „krikščionybė buvo adogminė“⁸, kad jis „kanono požiūriu [...] buvo visų pirma pasaulietinis religinis mąstytojas, aplenkęs savo meto teologijos raidą svarbiausių problemų iškėlimu“⁹. Vis dėlto šiuolaikiniam skaitytojui svarbiau, kad Dievo buvimas Dostojevskiui reikalingas savajam tiesos supratimui išreikšti, būtinas kaip atskaitos taškas, leidžiantis nepasiklysti polifoniniame, skirtingų tiesų ir idėjų pasaulyje, kur kiekvienas veikėjas turi savitą visavertį balsą – Dostojevskio romanuose viešpatauja sąžinės ir žodžio laisvė.

Vėlyvoji Dostojevskio kūryba nėra literatūrinėmis priemonėmis perpasakota Evangelija, kaip XIX ir XX a. įvairiais sumetimais yra darę kiti autoriai – nuo Davido Friedricho Strausso (*Das Leben Jesu*, 1835) ir Josefo Ernesto Renano (*Vie de Jésus*, 1863) iki José Saramago (*O Evangelho segundo Jesus Christo*, 1997). Dostojevskio tikslas buvo akumuliuoti Evangelijos dvasią, įtarpinti tradiciją į dabartį, pabrėžti etinę Evangelijos tiesą. Šį tikslą jis įgyvendino vaizduodamas savojo meto rusų visuomeninio gyvenimo faktus. XIX a. pabaigoje Dmitrijus Merežkovskis teigė, kad „niekas iš dabartinių Europos rašytojų nepajuto taip, kaip Dostojevskis, neišsemiamo, niekieno neatskleisto *naujumo* didžiausios praeities knygos – Evangelijos“¹⁰.

Rašytojo dėmesys Naujojo Testamento parabolėms sietinas su vaikystėje patirtais išgyvenimais. Savo leidžiamame žurnale *Rašytojo dienoraštis* Dostojevskis yra prasitaręs, kad „šeimoje Evangeliją mes žinojome iš mažumės“ (*ИСС*, 21, 134). Kaip prisimena jaunesnysis rašytojo brolis Andriejus, evangelinių tiesų juos mokė į namus ateidavęs diakonas. Jis tik kelias minutes skirdavo išklaudyti išmokto per priimamuosius egzaminus būtino žinoti katekizmo, kuris iš tikrųjų labiau panėšėjo „į filosofinį veikalą, negu į vadovėlį vaikams“¹¹. Tokį Dievo žodžio išaiškinimo netinkamumą mažiesiems diakonas „kompensuodavo“ nuostabiais pasakojimais pagal biblines iliustracijas iš knygos *Šimtas keturios šventos istorijos, kurias iš Senojo ir Naujojo Testamento jaunimo naudai išrinko Johannas Hübneris*¹². Jau suaugęs, būdamas žinomas rašytojas, Dostojevskis įsigijo lygiai tokį pat egzempliorių ir „saugojo jį kaip šventenybę“¹³. Šios knygos prisiminimą Dostojevskis visą gyvenimą išlaikė atmintyje, net įterpė jį į romaną *Broliai Karamazovai* kaip senolio Zosimos pasakojimą apie šią „knygą, šventąją istoriją, su puikiais paveikslėliais“¹⁴, iš kurios mokėsi skaityti. Taip pat visą gyvenimą rašytojas išsaugojo kartą vaikystėje per atlaidus patirtą pakylėjimo jausmą ir tai aprašė beveik visuose savo romanuose.

Asmeninėje Dostojevskio bibliotekoje buvo ir daugiau Šv. Rašto įvairių laidų egzempliorių. Tačiau ši biblioteka neišliko, todėl tik spėjama, kad Dostojevskis buvo įsigijęs retą Evangelijos, išleistos 1600 m. Vilniuje, egzempliorių¹⁵. Ši knyga įdomi tuo, kad joje buvo Romano Dostojevskio, Benedikto sūnaus, vieno iš Dostojevskių giminės, gyvenusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje, dovanojimo įrašas lotynų kalba Žirovičių vienuolynui (netoli Slonimo dab. Baltarusijoje): *Hoc Evangelium pii affectus ergo / In Honorem Dei Par[t]ae / Virginis Zurovivensis / Veluti Client Benefactrici ac Patronae Suae / Obtulit / Romanus Dostoiewski / A°Dni [Anno Domini] 1649 / 29 marcii*¹⁶.

„Be Evangelijos negalima suprasti tikrojo Dostojevskio“¹⁷, – tvirtina rašytojo kūrybos tyrinėtojai, dažnai pabrėždami, kad religinė filosofinė jo kūrybos potekstė išryškėjo pokatorginiu laikotarpiu. Tai aiškinama tuo, kad katorgoje įstatymo nustatyta tvarka buvo leidžiama su savimi turėti tik vieną vienintelę knygą – Naująjį Testamentą¹⁸. Ir pats rašytojas patvirtina, kad tai buvo „vienintelė leista turėti kalėjime knyga“, kuri „ketverius metus išbuvo po mano pagalve katorgoje“ (ICC, 21, 12). Katorga Dostojevskiiui tapo ne tik egzistenciniu išbandymu, bet ir susitikimo su Evangelijos Kristumi vieta, nes tik jis vienintelis galėjo padėti alkstančiam kūnu ir dvasia rašytojui pakelti lagerio ir tremties kančias. Tyrinėtojai taip pat pasitiki rašytojo žmonos Anos Grigorjevnos Dostojevskajos liudijimais, kuri savo *Prisiminimuose* rašo, kad „visus ketverius įkalinimo metus Fiodoras Michailovičius neleido sau nė minutei išsiskirti su šventa knyga. Kai jis po 20 metų prisimindavo savo kančias, dažnai sakydavo, kad tik Evangelija padėjo jam išsaugoti viltį. Tik ši knyga jį palaikė. Kiekvieną kartą, kai ją skaitydavo, jis pasijusdavo prisipildęs naujos energijos ir jėgų“¹⁹.

Tikėtina, kad atsakymų į visus savo klausimus Dostojevskis ieškojo „Amžinojoje knygoje“ (taip jis vadino Naująjį Testamentą), nes dažnai ją skaitė, net garsiai – kitiems, o vieną katorgininką išmokė pagal ją rašto. Tai buvo 1823 m. pirmosios rusų kalba išleistos Naujojo Testamento laidos²⁰ knyga, kurią pakeliui į katorgą, Tobolske 1850 m. sausį, Dostojevskiiui kaip dvasinę paguodą įdavė vieno nuteistųjų dekabristų žmona Natalja Fonvizina.

Katorginiame kalėjime Dostojevskis įtikėjo „liaudiška stačiatikybės etika, teigusia, kad gyventi su Dievu – reiškia gyventi pagal sąžinę“²¹. Jis buvo įsitikinęs, kad „sąžinė be Dievo yra siaubas, ji gali nuklysti iki paties nedorovingiausio [veiksmo]“ (ICC, 27, 56). Todėl jo vėlyvuosiuose kūriniuose herojai „ieško Dievo“, nes kitaip „nėra į ką atsiremti doroviniam jausmui“ (ICC, 11, 274). Idėja, kad viskas reliatyvu, jei neturima absoliučios tiesos kriterijaus, itin svarbi Dostojevskio kūrybai suprasti, – taip pat kaip ir plėtojama mintis, kad kitas tiesos šaltinis yra paties žmogaus dvasia, apriorinė dieviška jos šviesa. Dostojevskiiui reikšmingos įtakos turėjęs Schilleris rašė, kad „dievybės pradmenį žmogus nenuginčijamai nešiojasi pačioje savo asmenybėje“²². Tai iš Bažnyčios Tėvų raštų atėjęs supratimas: sugrįžti savęsp, savo viduje ieškoti tiesos kvietė šv. Augustinas, sykiu pabrėždamas, kad „protas tiesos nekuria, bet ją randa“, nes visuomet nukreiptas į Dievą. Šv. Augustinas buvo vienintelis iš lotyniškųjų Tėvų, turėjęs įtakos ir krikščioniškųjų Rytų teologijai. Manoma, kad Dostojevskis buvo susipažinęs su kai kuriais šv. Augustino raštais: rašytojo 1875–1876 m. užrašų knygelėje tarp pasižymėtų įsigytinų (arba skaitytinų, arba pakartotinai skaitytinų) knygų yra įrašyti šv. Augustino *Išpažinimai* (ICC, 27, 113). Pastaruoju metu tyrinėtojai dažnai išvelgia graikiškųjų Bažnyčios Tėvų ir rusiškųjų jų interpretatorių veikalų įtaką Dostojevskio kūrybinės minties plėtotei, bet būtina pabrėžti, kad rašytojas su tais veikalais susipažino vėlai, kai jo kūrybos etika jau buvo suformuota praėjusių literatūrinių epochų, sentimentalizmo ir romantizmo idėjų, nuostatos „į savo sąžinės balsą įsiklausyti“ (Jean Jacques Rousseau) bei idėmių Šv. Rašto skaitymų.

Savąjį Naujojo Testamento egzempliorių Dostojevskis ne sykį yra aprašęs didžiuosiuose romanuose. Pirmajame pokatorginiame romane *Pažemintieji ir nuskriaustieji* jis apibūdino jį šitaip: „Išverstas į rusų kalbą Naujasis Testamentas, paraštėse išmargintas pieštuku ir išbraižytas nagu“²³, o kitame romane rašė: „Knyga buvo sena, palaikė, odiniais viršeliais“²⁴. Šis Naujojo Testamento egzempliorius beveik

prieš tris dešimtmečius buvo nuodugniai ištyrinėtas norvegų mokslininko Giero Kjetsaa²⁵.

Dostojevskio žymos išsibarsčiusios beveik po visą Naujojo Testamento tekstą, jų rasime 21 iš 27 knygų, antai Evangelijoje pagal Matą yra 15, Evangelijoje pagal Morkų – 2, Evangelijoje pagal Luką – 7, Apreiškime Jonui – 16 žymų. Daugiausia žymų Evangelijoje pagal Joną – net 58. Čia vienaip ar kitaip išskirta maždaug penktadalis viso teksto. Be jokios abejonės, dalis šių žymų – tikrai ne katorginio laikotarpio, jos atsirado žymiai vėliau – knyga nuolat gulėjo ant Dostojevskio rašomojo stalo. Rašytojo pastabos turi neįkainojamą vertę jo kūrybos tyrinėtojams kaip „tam tikras Dostojevskio Evangelijos turinio išdėstymas“²⁶, jo Naujojo Testamento samprata.

Evangelija pagal Joną tradiciškai laikoma pagrindine Rytų Bažnyčios Evangelija. Vieno iškiliausių Stačiatikių Bažnyčios teologų Sergejaus Bulgakovo veikale *Stačiatikybė* (1932) skaitome: „Savo pirmuoju apaštalu Rytų krikščionybė laiko mylimą Kristaus mokinį, nuo kryžiaus išūnytą Dievo Motinai, meilės apaštalą. Vakarų krikščionybei būdingesnė dviejų vyriausių apaštalų dvasia – Petro (katalikybėje) ir Pauliaus (protestantizme). Jono krikščionybė siekia prisiglausti prie Mokytojo krūtinės“²⁷.

Pirmame Dostojevskio kūrinyje *Vargo žmonės* (1846) krikščioniškoji potekstė dar nėra akivaizdi. Skaitytojai šio kūrinio idėjinę prasmę dažniausiai susieja su herojaus Makaro Devuškinio protestuojančiu šūksniu „Kas gi čia iš tiesų dabar? Kokia teise visa tai yra daroma?“²⁸, pamiršdami, kad pasakojimas pradedamas Velykų savaitę. Krikščioniškąją temą šiame kūrinyje galima suprasti kaip dviejų sielų – Varvaros Dobroselovos ir Makaro Devuškinio – priešpriešą, kuri atspindi materialaus išskaičiavimo ir dvasingumo, gerumo, rūpinimosi kitais žmonėmis, atsakomybės už juos jausmo antagonizmą.

Dvi moralės, dvi tiesos susiduria pirmajame Dostojevskio pokatorginiame romane *Pažemintieji ir nuskriaustieji* (1861): ciniškas individualizmas, egoizmas, asmeninės gerovės principas ir altruizmas, žmonių meilė, savęs išsižadėjimas. Tyrinėtojai dažniausiai nepastebi, kad šį romaną struktūruoja Kalno pamokslo (*Mt* 5, 1–11; *Lk* 6, 20–23) parabolinių „Palaiminti liūdintys: jie bus paguosti. Palaiminti romieji: jie paveldės žemę. Palaiminti alkstantys ir trokštantys teisybės: jie bus pasotinti“ (*Mt* 5, 4) dvasia. Romano prasmę išreiškia nuolankumo ir susitaikymo gaida nuskambėję Ichmenevo padėkos žodžiai Dievui už viską, „ir už rūstybę, ir už malonę“ (*PN*, 346). Šio Dostojevskio romano lietuviškas pavadinimas („... nuskriaustieji“) pabrėžia socialinio teisingumo motyvą, kuris vis dėlto nėra itin svarbus. Dostojevskis rašė apie „ižestuosių“ (*оскорбленные*), išskirdamas žmogaus dvasingumo, savigarbos, orumo aspektą: ižeista savimeilė ar sutryptas išdidumas yra sunkesni išbandymai už nepriteklius. Tačiau su romano socialine problematika susijusios etinės herojų kolizijos užkrėsdavo skaitytojus socialinio lygiateisiškumo nuotaikomis. Levas Tolstojus rašė, kad „susigraudino“, perskaitęs šį kūrinį.

Rytų krikščionybė yra vedama ne socialinio teisingumo, o meilės idėjos²⁹. Rašydamas šį pirmąjį didelį romaną Dostojevskis, kaip liudija kito romano *Nusikaltimas ir bausmė* apmatai, dar nebuvo nuodugnai susipažinęs su stačiatikybės doktrina. Tik vėliau, maždaug 1864–1865 m., rašytojas pradeda galvoti, kad žmonijos istorijos eiga pakrypo religijos nuosmukio pusėn ir jo kūryboje pradeda ryškėti *pasaulio išganymo*

problematika. *Nusikaltimo ir bausmės* galutiniame (trečiame) apmatų variante Dostojevskis pasižymėjo: „Romano idėja. Stačiatikiškoji žiūra, kokia yra stačiatikybės esmė“ ir išskleidė savąjį Stačiatikybės supratimą:

Nėra laimės komforte, laimė pasiekama per kančią. Toks mūsų planetos įstatymas, bet šis tiesioginis suvokimas jaučiamas gyvenimiškuoju procesu, – yra toks didis džiaugsmas, už kurį galima sumokėti daugelio metų kentėjimu.

Žmogus negimsta laimei. Žmogus nusipelno savo laimės, ir visada kentėdamas.

Čia nėra jokios neteisybės, nes gyvenimo žinojimas ir supratimas (t. y. tiesiogiai jaučiamas kūnu ir dvasia, t. y. visu gyvenimišku procesu) įgyjamas *pro* ir *contra* patirtimi, kurią pačiam reikia iškęsti. (*ПСС*, 7, 154–155)

Tiesiogiai evangelinių paralelių į savo kūrybą Dostojevskis įveda jau gana vėlai, pradedant romanu *Nusikaltimas ir bausmė* (1866). Centrinio šio romano įvykiu laikytinas pasakojimas apie tai, kaip Raskolnikovas klausosi Sonios, kuri, jo paprašyta, skaito Lozorius prikėlimo iš mirusiųjų (*Jn* 11) pasakojimą. Lozorius prikėlimo parabolę vienintelis pateikia evangelistas Jonas – būtent tai ir pabrėžta Dostojevskio romane: „Ne ten žiūrėte. Ketvirtoje evangelijoje ...“, – rūsčiai sušnibždėjo [...] [Sonia sklaidančiam Naujojo Testamento lapus Raskolnikovui, – *M. V.*], nepaslinkdama į jo pusę“ (*NB*, 338).

Sonia perskaito biblinį Lozorius prikėlimo pasakojimą Raskolnikovui nuo pradžios iki galo, tuo tarpu Dostojevskis pateikia jį romane ne ištisai, bet tik svarbią romano idėjai suprasti Evangelijos teksto dalį, kelias eilutes išskirdamas kursyvu: „Jėzus jai tarė: *Aš esmi prisikėlimas ir gyvybė*; kas tiki į mane, nors ir būtų miręs, bus gyvas, ir kiekvienas, kurs gyvas ir į mane tiki, nemirs per amžius“³⁰ (*NB*, 341). Šis Evangelijos pagal Joną tekstas „aplink save tarsi formuoja [...] *sau panašų* romano tekstą“³¹. Raskolnikovo prašymas perskaityti jam apie Lozorius prikėlimą atskleidžia, kad jis suvokia save širdimi kaip mirusį Lozorių, kuris pats prisikelti negali, tad jį prikelia Kristus. Dostojevskis taip pat romane cituoja Evangelijos eilutę apie neabejotiną Lozorius mirtį: „‘Mirusiojo sesuo Morta jam atsakė: Viešpatie, jau dvokia; nes keturios dienos, kai jis kape’ [*Jn*, 11, 39, – *M. V.*]. Ji [Sonia] energingai pabrėžė žodį: keturios“ (*NB*, 342). Nuoroda į Evangeliją ir keturių dienų paralelė (Raskolnikovas ateina pas Sonią ketvirtą sąmoningų išgyvenimų dėl žmogžudystės dieną, nes trys sąmonės praradimo dienos iškrinta iš jo intelektualiojo gyvenimo) turi skaitytojui atskleisti, kad ši romano veikėjo situacija, kaip ir Lozorius, nėra neatitaisoma. Evangelijos skaitymo scena tampa būsimo dvasinio Raskolnikovo prisikėlimo pažadu. Nes iš tikrųjų Raskolnikovas pats prisikelti negali, jį iš dvasinės mirties gniaužtų („Aš save nužudžiau, o ne senę!“ *NB*, 437) išlaisvinti gali tik jam artima, spinduliuojanti dvasios šviesa Sonia. Šio kūrinio apmatuose Dostojevskis pasižymėjo: „Sonia ir meilė jai palaužė“ (*ПСС*, 7, 135) Raskolnikovo „napoleoniškosios“ teorijos galią, o romane aiškiai parašė: „Juos prikėlė meilė. Vieno širdis buvo neišsemiamas gyvenimo šaltinis kito širdžiai“ (*NB*, 571). Raskolnikovo prisikėlimą, dvasinį atgimimą laiduoja jo meilė artimui ir to artimojo meilė jam. Sonia padeda jam nueiti tą kelią, kurio jis neįstengtų įveikti vienas. *Nusikaltimo ir bausmės* siužeto romantinė gija atkartoja Naujojo Testamento esmę: „Įstatymo prasmė – meilė“ (*Rom* 13, 8–10).

Etinio jausmo praradimą vėlesniuose savo kūrinuose Dostojevskis traktuoja kaip baisią ligą, gresiančią ne tik pavienei asmenybei, bet ir visai žmonijai, nes „demoniškumo“, nihilizmo liga, jo supratimu, yra grėsminga pasaulį apėmusio tragiško chaoso išraiška. Todėl romane *Demonai* (1871–1872) vienoje Visatos dalyje, šio kūrinio provincijos miestelyje, pildosi Apokalipsės pranašystė: „Trečdalis žmonių žuvo nuo šių piktenybių“ (Apr 9, 18). Žmonijos pasėtas blogis grįžta bausme – pasauline katastrofa.

Būtina pastebėti, kad Dostojevskis, baigęs karo inžinerijos mokyklą, neįgijo sisteminių filosofijos žinių, tačiau jo romanuose atsiskleidė XVIII ir XIX a. filosofinės minties plėtotė ir polemika su tos minties reiškėjais, iš skaitytojo reikalaujanti didelio išprusimo ir nepaprasto dėmesingumo skaitant. Todėl dažnai jo romanų skaitytojai, pagauti šalutinių pasakojimo gijų įtampos, pamedavo pagrindinę kūrinio mintį. Rašydamas priešpaskutinįjį savo romaną *Jaunuolis* (1875) Dostojevskis suprato klydęs, skaitytojui „tiesiogiai neišaiškindamas tiesos“ (IICC, 16, 175). Būtent todėl paskutiniame romane *Broliai Karamazovai* (1879–1880) rašytojas įvairiomis meninės raiškos priemonėmis tiesiogiai atskleidė skaitytojui savąją mintį. Romano epigrafui paimta biblinė metafora – parabolė apie sėją iš Evangelijos pagal Joną (Jn 12, 24) – naująja, Dostojevskio aktualizuota „kitų pasaulių“ reikšme skaitytojui atsiskleidžia laipsniškai, iš viso romano konteksto. Romane senolis Zosima moko:

Daug kas šiame pasaulyje nuo mūsų paslėpta, bet užtat mums yra duotas slaptas pajutimas gyvų ryšių su kitu pasauliu, tobulesniu ir aukštesniu pasauliu, pagaliau ir mūsų minčių bei jausmų šaknys yra ne čia, o kituose pasauliuose. Štai kodėl filosofai ir sako, kad daiktų esmės negalime suvokti šioje žemėje. Dievas paėmė sėklas iš kitų pasaulių ir pasėjo šioje žemėje, ir užaugino savo sodą, ir išdygo viskas, kas galėjo išdygti, bet tai, kas išdygo, gyvena ir nemiršta tik dėl to, kad junta kitų, paslaptinių pasaulių esimą; kai nusilpsta ir išnyksta tavo sieloje šis jausmas, tada miršta joje ir tai, kas išdygo tavyje. (BK, 1, 339)

Šio romano epigrafo prasmė ne kartą interpretuota – taip „krikščionybės vaizdiniai, krikščionybės istorija ir jos įprasminama bei perprasminama sėjos, sėklos tema pati tampa sėkla“³², produkuojančia neišsemiamą interpretacijų srautą: *fiction*, grožinę literatūrą ir vėlesnius jos aiškinimus.

Keletas Dostojevskio kūrybos herojų lemtingu jų gyvenimo momentu, tuomet, kai jiems reikia susivokti, patiems save suprasti, ieško amžinųjų tiesos šaltinių, trokšta pasisemti gaivinančios evangelinės jėgos. Ir tuomet vaikystėje girdėtos ir pamirštos Evangelijos tiesos įgyja naujų, tik jiems aktualių prasmių. Kiekvienas Dostojevskio herojus suvokia Šv. Rašto parabolės taip, lyg jos būtų adresuotos tik jam vienam. Kartais Dostojevskio romanuose herojui biblinį tekstą perskaito ir primena kiti personažai, tad svarbus esti ir skaitančiojo vaidmuo, ir skaitymo situacija.

Toks trinaris Naujojo Testamento skaitymo pobūdis atsikartojo ir realiame Dostojevskio gyvenime. Rašytojo žmonos liudijimu, jis paskutinę savo gyvenimo dieną Amžinojoje Knygoje ieškojo galutinio atsakymo mirties ar gyvenimo perspektyvos klausimu. Kaip ji pasakoja savo *Prisiminimuose*, „jis pats atvertė šventąją knygą ir prašė perskaityti“. Tai buvo Jėzaus krikšto parabolė iš Evangelijos pagal Matą:

Jonas jį atkalbinėjo: Tai aš turėčiau būti tavo pakrikštytas, o tu ateini pas mane! Bet

Jėzus jam atsakė: Ši kartą paklausyk! Taip mudviem dera atlikti visa, kas reikalinga teisumui. (Mt 3, 14–15)

„- Tu girdi - ,ši kartą paklausyk‘,- reiškia, aš numirsiu“³³, - perteikia rašytojo žmona jo spėjimo pagal Evangeliją išvadą.

Šis pasakojimas apie paskutinę Dostojevskio gyvenimo dieną liudija Naujojo Testamento svarbą rašytojui ir atskleidžia teksto prasmį sąsajas su individualia egzistencine patirtimi: mes visuomet interpretuojame tekstus, vedami supratimo kaitos.

¹ Василий Розанов, *Легенда о Великом инквизиторе Ф. М. Достоевского*, Москва: Республика, 1996, p. 28.

² *Ibid.*, p. 8.

³ Федор Достоевский, „Письма 1832–1859“, in: Федор Достоевский, *Полное собрание сочинений*: В 30-ти томах, t. 28, kn. 1, Ленинград: Наука, 1985, p. 176. Toliau Dostojevskio tekstų nuorodos pateikiamos skliausteliuose prie citatos įrašant santrumpą ПСС, tomą ir puslapį.

⁴ Dėl veiklos šioje draugijoje Dostojevskis buvo nuteistas 4 m. katorgos darbų ir 6 m. tarnybos kareiviu tremtyje bausme.

⁵ Friedrich Schiller, *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999, p. 61, 59.

⁶ Луи Аллен, *Ф. М. Достоевский: Поэтика. Мироощущение. Богоискательство*, Санкт Петербург: Logos, 1996, p. 124.

⁷ Алексадр Звозников, „Достоевский и Православие: предварительные заметки“, in: *Евангельский текст в русской литературе XVIII-XIX веков: Цитата, реминисценция, мотив, сюжет, жанр*, Петрозаводск: Издательство Петрозаводского университета, 1994, p. 186.

⁸ Гурий Щенников, *Целостность Достоевского*, Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2001, p. 129.

⁹ Алексадр Звозников, *op. cit.*, p. 182.

¹⁰ Дмитрий Мережковский, „О причинах упадка и о новых течениях современной русской литературы“, in: Дмитрий Мережковский, *Л. Толстой и Достоевский: Вечные спутники*, Москва: Республика, 1995, p. 540.

¹¹ Андрей Достоевский, „Воспоминания“, in: *Достоевский в воспоминаниях современников*, t. 1, Москва: Художественная литература, 1990, p. 80.

¹² *Сто четыре Священныя Исторіи, выбранныя изъ Ветхаго и Новаго Завета, въ пользу юношества, Иоанномъ Гибнеромъ, съ присовокупленіем*

благочестивыхъ размышлений: В 2-х ч., С немецкаго языка вновь переведены съ изданія, исправленнаго Іоанном Готфр[идом] Флеккомъ, Васильемъ Богородскимъ, Санкт Петербург: Печатано в Типографіи И. Байкова, 1815.

¹³ Андрей Достоевский, *op. cit.*, p. 79.

¹⁴ Fiodoras Dostojevskis, *Broliai Karamazovai*, t. 1, iš rusų kalbos vertė Motiejus Miškinis, Vilnius: Vaga, 1986, p. 308. Toliau šio romano citatų nuorodos pateikiamos skliausteliuose, įrašant santrumpą *BK*, tomą ir puslapį.

¹⁵ Библиотека Ф. М. Достоевского: Опыт реконструкции, ответственный редактор Нина Буданова, Санкт Петербург: Наука, 2005, p. 113.

¹⁶ „Šią Evangeliją šlovinti Žirovičių Dievo motiną, savo geradarę ir globėją, dovanojo didžiai pamaldus parapijietis Romanas Dostojevskis 1649 kovo 29.“

¹⁷ Genadij Ukrainskij, „XX amžiaus pranašas ir jo Evangelija“, in: http://www.prizme.lt/straipsniai/straipsn.php?action=view&id=107&return_action=top_articles. Įdomu pastebėti, kad šis Dostojevskio kūrybos tyrinėtojas – tai buvęs stačiatikių dvasininkas, dabar Sankt-Peterburgo Fiodoro Dostojevskio muziejaus mokslinis bendradarbis.

¹⁸ Симонетта Сальвестрони, *Библейские и святоотеческие источники романов Достоевского*, Санкт Петербург: Академический проект, 2001, p. 8.

¹⁹ Анна Достоевская, *Воспоминания*, Москва: Правда, 1987, p. 396.

²⁰ *Господа нашего Иисуса Христа Новый Заветъ*, Санкт Петербург: В типографіи Россійскаго Библейскаго общества, 1823.

²¹ Алексадр Звозников, *op. cit.*, p. 188.

²² Friedrich Schiller, *op. cit.*, p. 69.

²³ Fiodoras Dostojevskis, *Pažemintieji ir nuskriaustieji*, iš rusų kalbos vertė Leonas Žurauskas, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 16. Toliau šio romano citatų nuorodos pateikiamos skliausteliuose, įrašant santrumpą *PN* ir puslapį.

²⁴ Fiodoras Dostojevskis, *Nusikaltimas ir bausmė*, [vertėjas nenurodytas], Vilnius: Margi raštai, 2003, p. 338. Toliau šio romano citatų nuorodos pateikiamos skliausteliuose, įrašant santrumpą *NB* ir puslapį.

²⁵ Gier Kjetsaa, *Dostoevsky and His New Testament*, Oslo: Solum Forlag A.S., New Jersey: Humanities Press, 1984.

²⁶ Genadij Ukrainskij, *op. cit.*

²⁷ Sergejus Bulgakovas, *Stačiatikybė: Stačiatikių Bažnyčios mokymo apybraižos*, iš rusų kalbos vertė Remigijus Černius, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006, p. 230.

²⁸ Fiodoras Dostojevskis, „Vargo žmonės“, in: Fiodoras Dostojevskis, *Baltosios naktys*.

Vargo žmonės, iš rusų kalbos vertė Leonas Žurauskas, Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 319.

²⁹ Katharina Beta, *Die russische Seele: Vom Denken, Fühlen und Beten des russisch-orthodoxen Christen*, Wien: Herold, 1988, p. 76.

³⁰ Evangelijoje pagal Joną (vertė kun. Česlovas Kavaliauskas) tekstas skamba kitaip.

³¹ Татьяна Касаткина, „Воскрешение Лазаря: опыт экзегетического прочтения романа Ф. М. Достоевского *Преступление и наказание*“, in: *Вопросы литературы*, 2003, Nr. 1, p. 177.

³² Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 127.

³³ Анна Достоевская, *op. cit.*, p. 396-397.